

Ratko Vučetić

O sudbini Prelogovih tumačenja grada

MILAN PRELOG, *Sudbina grada*,
Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2021.,
204 str.

ISBN 978-953-6089-55-0

Sudbina grada, šesta knjiga objavljena u ediciji *Djela Milana Preloga*, sadrži 28 tekstova i studiju „Grad kao umjetničko djelo”, pisanih u razdoblju od 1960-ih do 1980-ih, ranije objavljenih ili prikupljenih u rukopisnoj ostavštini Milana Preloga. Tekstovi su okupljeni u tri poglavlja: *Problemi valorizacije*, *Povijesna sredina i urbanističko planiranje* i *Grad naš svagdašnji*.

Uvodni tekst pod naslovom „Prelogova teorija povijesne sredine i poetika skromnosti” napisao je Slavko Dakić, a u *Epilogu* se donose izvodi iz intervjua naslovljenog „Saint-Simon zaustavlja kočiju”, objavljenog u časopisu *Okolo* 1978. Slikovna građa kojom je knjiga opremljena, uz nekoliko iznimaka, nastala je u vrijeme kada su tekstovi napisani ili objavljeni.

Milan Prelog svakako je jedna od ključnih osoba hrvatske povijesti umjetnosti u poslijeratnom razdoblju. U širokom rasponu djelatnosti i tema kojima se bavio, područje zaštite spomenika i integralno, interdisciplinarno istraživanje prostornih odnosa, naselja i gradogradnje (bilo određenjem teoretskih i metodoloških pretpostavki bilo u direktnom, konkretnom sudjelovanju u istraživanjima i procesu donošenja prostornih planova) i danas se smatraju polazištima u sagledavanju složene problematike prostora i povijesnih središta. U knjizi *Sudbina grada* može se izdvojiti nekoliko temeljnih pojmova, koji se provlače kroz čitavu knjigu. Određujući grad kao nositelja kulturnih obilježja, kao kolektivnu tvorevinu, naglašava se pojam prostora i ambijenta te važnost uli-

ce kao tradicionalnog elementa grada. U procesu revitalizacije ključna je uloga građana i njihove svakodnevne potrebe, koje omogućavaju vitalnost povijesne sredine. Suprotni proces, degradacija gradova, posljedica je shvaćanja prostora kao osnovne sirovine, podređene ekonomskom interesu, uz izraziti pritisak prometa i turističke eksploatacije. Znatan dio članaka okupljenih u knjizi odnosi se na zagrebačke teme; stoga je i ovaj prikaz većim dijelom usmjeren na problematiku Zagreba, aktualiziranu potresom.

Polazeći od pretpostavke o gradu kao jednom od najsloženijih izuma čovječanstva, pitanje njegove valorizacije dovođi nas do stava o gradu kao umjetničkom djelu. Relativno kasno uključivanje gradova u sustav zaštite spomenika Prelog objašnjava stvaranjem novog sustava vrijednosti, potaknutog promjenama ljudske okoline. Tradicionalna paradigma kojom se štite pojedini spomenici promijenjena je i proširena sa zaštite samog spomenika na širi obuhvat kojim se zahvaća i okolina spomenika. Takav pristup, utemeljen na međunarodnim preporukama i konvencijama, omogućio je i drugačije sagledavanje ambijenata, tj. područja kojima ne dominiraju reprezentativni spomenici, izraženih stilskih obilježja, a njihova valorizacija sagledava se u cjelovitosti te uvođenju novog pojma „povijesne sredine” (prva zaštićena ambijentalna cjelina bila je Tkalčićeva ulica u Zagrebu 1952.). Naglašavajući temeljne različitosti povijesne sredine i obilježja razvoja „industrijskog razdoblja”, zasnovane na tehnologiji, univerzalizmu i internacionalnosti, Prelog upo-

zorava na opasnost gubitka regionalnih, lokalnih obilježja, određujući naselja kao nositelje kulturnih obilježja. U zaštiti povijesnih cjelina naglašava važnost uloge stanovnika, bez kojih nije moguće provesti zaštitu, pri čemu treba voditi računa o svakodnevnim životnim ritmovima, kako bi se izbjegla muzealizacija naselja. Preduvjet zadržavanja vitalnosti trebao bi biti dio smišljene i cjelovite politike zaštite prostora. Problem revitalizacije sagledan je kroz određenje razloga degradacije na primjeru zagrebačkog Gornjeg Grada i Kaptola. Određujući obilježja degradacije, upozorava na skokovit razvoj grada, zbog kojeg se izgubio odnos prema povijesnoj jezgri, a čija je opstojnost potvrđena tijekom duljeg razdoblja. Prenošanjem upravnih funkcija u Trnje, a zatim i izgradnjom i širenjem grada preko Save nije omogućeno posvajanje prostora, što je za posljedicu imalo zadržavanje suburbanog karaktera Trnja i Trešnjevke. Problemi degradacije očituju se zapuštanjem i propadanjem građevinskog fonda i komunalnih standarda, gubitkom gradskih sadržaja i pritiskom prometa na ulice koje nisu bile namijenjene takvom prometnom intenzitetu. S tim je povezana i socijalna degradacija, temeljena na imovinskom kriteriju. Prelog upozorava na stav prema kojem revitalizaciju ometa siromaštvo stanovnika, a takav je stav odbačen i u, kako bilježi, zemljama „s drugim društvenim uređenjem nego što je naše”.

U našoj današnjoj svakodnevnici, u Zagrebu, prije, a i nakon potresa možemo prepoznati iste procese degradacije povijesne jezgre i građevinskog fonda, pri čemu se opravdanja

traže u ranijem političkom sustavu, kao i u ekonomskim ograničenjima stanovnika. Stvarni razlozi takvog stanja posljedica su dugotrajne nesuvisle gradske politike i nedostatak brige za povijesnu jezgru, sada naglašeni posljedicama potresa. U javnosti proklamirani stavovi da je elementarna nepogoda prilika za obnovu grada služe kao opravdanje za nečinjenje. Postavimo i pitanje: da nije bilo potresa, zar ne bismo imali priliku za obnovu grada?

Negacija središnjih funkcija grada, prema Prelogu, odvija se pod diktatom profitabilnosti, što dovodi do rasta cijena gradskog zemljišta i gubitka tradicionalnih djelatnosti. Dominacija kapitala uzrokuje i iseljavanje stanovništva, a bez stanovnika, promjenom sadržaja i funkcija negira se povijesna struktura i, posljedično, degradira povijesno tkivo grada, da bi se otvorilo prostor novoj izgradnji visokog rentabilitea. Ti procesi obrazlažu se projektima revitalizacije, a s obzirom na to da zaštićeni spomenici „pružaju otpor negaciji funkcije središta”, nastoji se suziti ili dokinuti područja obuhvaćena zaštitom ili se pak baština prepušta propadanju. Takvi procesi mogu se prepoznati i u Zagrebu (blok Gorica–Badel u Zagrebu), pri čemu se revitalizacija doživljava jednostrano, samo kroz unošenje novih građevinskih struktura, velikih dimenzija–zbog ostvarenja viška dobiti. Izgradnja na Trgu Petra Preradovića upravo je takav, negativan primjer, kao i nedavna izgradnja u bloku ulica Kneza Borne–Domagojeva–Erdödyjeva–Branimirova, ali i novoplani-rana izgradnja u bloku Martićeva–Bauerova–Vojnovićeva

– Breščenskog unutar blokovske strukture Donjega grada. Istodobno dolazi do gubitka funkcija ulica i javnih prostora, koji gube sadržaje, a zamjenski se nude unutrašnjosti blokova kao područja novog vitaliteta. Gradske politike neodređeno se odnose prema izgradnji unutar blokova, kao i sve češćim zahtjevima za izgradnju garaža unutar blokova na području povijesne cjeline. Teško da se može govoriti i o često deklariranoj participaciji građana u donošenju odluka o razvoju grada. Kraš „participacije” očit je na primjeru „Cvjetnog trga”, kada se više od 50 000 stanovnika odredilo protiv takvog projekta, a ujedno se, upravo kako je Prelog i upozoravao, rušio dio povijesnog tkiva grada, koji je zamijenio predimenzionirani trgovački centar. Prelog ističe svođenje prostora na „karakter sirovine” tako očit u turističkim središtima (uz precijenjenu ulogu turizma kao pokretača revitalizacije grada – pri čemu se interes turističke industrije zaustavlja na vanjštini), a danas prevladava kao opće načelo, dok kuće postaju bezvrijedne u odnosu na vrijednost zemljišta – parcele.

Dominacija pragmatičnog, ekonomskog interesa uzrokuje promjene u strukturi prostora, pri čemu i neki današnji prijedlozi o obnovi Banije i Zagreba nakon potresa dovode u pitanje opstojnost povijesne strukture, tj. dovode do revizije tradicionalnog sustava naselja. U manjim sredinama problem je nedostatak postojanja „struke” i „javnosti”, no stvorena je atmosfera u kojoj se rijetko tko odlučuje javno iznijeti stav drugačiji od onog dominantnog, iza kojeg često stoje „renomirani stručnjaci”.

Krizu urbanizma Prelog prepoznaje u prostornom kaosu zagrebačkog Trnja i prenaglašenoj važnosti osi sjever–jug, kao nastavku „potkove”. Upravo suprotno takvim stavovima, Prelog iznosi tezu o dovršenosti „potkove” i jasnom određenju tog prostora zaključenog zgradom kolodvora. Južno od pruge predlaže formiranje manjih centara uz povezivanje sadržaja. Današnja situacija u ovom prostoru obilježena je izrazitom fragmentacijom koja se očituje monumentalnim zgradama javne namjene, zapuštenom i urušenom industrijskom arhitekturom i novopodignutim spomenicima te kaotičnim stanjem prometa.

Osvrnuvši se na stanje struke, povodom stogodišnjice predavanja povijesti umjetnosti na zagrebačkom sveučilištu, Prelog upozorava na krizu zastarjelog pojma povijesti umjetnosti i nužnog proširenja područja istraživanja, u sklopu kojeg svoje mjesto kao proučavanje umjetničkih djela nalazi i proučavanje gradova i urbanizma. Uvođenje pojma prostora usmjerilo je interpretaciju arhitekture od vanjštine i dekorativnih sustava prema prostoru koji oblikuje arhitektura i uvjetovalo istraživanje međusobnih odnosa grada, od predgrađa do reprezentativnih središta, pri čemu je ulica temelj sagledavanja grada kao cjeline.

Epilog

U uvodu knjige napominje se: „Učiti s Prelogom ili učiti od Preloga”. Sagledamo li današnju situaciju, posve je upitno što smo naučili. Prelogovi tekstovi pisani su pred četrdes-

tak–pedesetak godina, a situacija se danas nije bitno promijenila. Ponavljaju se isti problemi, akteri su nepromijenjeni, ne podučavaju se gradogradnja i urbanistika, ne postoji dijalog o prostornoj problematici, a posljedica su toga i stavovi, koji se iznose u javnom, medijskom prostoru, a koji svjedoče o nerazumijevanju povijesnih gradskih cjelina. ✕